

ارزیابی دیدگاه گروداران اصلی از اجرای طرح‌های مرتع‌داری: مطالعه موردی شهرستان تربت جام

امیررضا مرادی^۱، کامال‌الدین ناصری^۲ و مهدی کلاهی^{۳*}

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، دانشکده منابع طبیعی و محیط‌زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده منابع طبیعی و محیط‌زیست، پژوهشکده آب و محیط‌زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۳- نویسنده مسئول، استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده منابع طبیعی و محیط‌زیست، پژوهشکده آب و محیط‌زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

پست الکترونیک: MahdiKolahi@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۶

چکیده

آگاهی از دانش و نگرش گروداران مراتع نسبت به مشکلات و مدیریت این اکوسیستم، برای تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی ضروریست. هدف این پژوهش، ارزیابی دیدگاه مرتع‌داران و کارشناسان منابع طبیعی نسبت به تأثیر اجرای طرح‌های مرتع‌داری و همچنین مشارکت و همکاری آنان در موفقیت اجرای این طرح‌هاست. منطقه مورد مطالعه، شهرستان تربت جام بوده است. با بررسی طرح‌های مرتع‌داری شهرستان تربت جام از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۳، مشخص شد که پنج طرح بشیرآباد، چشمه گل، گوی، تیمنک سفلی و جهان‌آباد اجرا شده‌اند. جامعه آماری پژوهش شامل ۴۶۴ بهره‌بردار بوده که در واقع مرتع‌داران دارای پروانه چرا هستند. به کمک فرمول کوکران، ۱۸۶ نمونه به صورت تصادفی سیستماتیک انتخاب و مورد پرسشگری قرار گرفتند. پس از تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها و با بررسی کلیه متغیرها و مؤلفه‌های سنجیده شده، مشخص شد که میان دیدگاه گروداران منطقه و عوامل اقتصادی، آموزشی، مشارکت اجتماعی و همچنین همکاری نهادی یک رابطه معنی‌دار خطی وجود دارد. نتایج نشان داد که مهمترین مؤلفه‌های مؤثر بر دیدگاه گروداران برای مشارکت در طرح‌های مرتع‌داری، بررسی نیازهای اقتصادی و اجتماعی قبل از تصویب طرح و تصویب طرح‌ها مطابق با نیاز روستاییان از جمله تأمین درآمد و مسکن و انتخاب مجری از میان گروداران است. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای بهبود نتایج طرح‌های آبخیزداری در منطقه مورد مطالعه، هماهنگی مستمر میان ادارات ترویج شهرستان‌ها برای برگزاری کلاس‌های توجیهی، آموزشی و همکاری محور در زمینه مرتع‌داری صحیح در دستورکار قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: حفاظت مشارکتی محلی، مشارکت روستایی، مشارکت گروداران، مدیریت مراتع.

مقدمه

منابع طبیعی به طور اعم و مراتع به طور اخص، بستر مناسبی برای توسعه و رفاه جامعه بشری به شمار می‌روند، هرگونه کم‌توجهی به این منبع مهم، موجب کاهش امکانات توسعه و تولیدات کشاورزی و در نهایت کاستن از کیفیت زندگی روستائینان در درازمدت خواهد شد. اولین اثر کم‌توجهی به مراتع، کاهش حاصلخیزی و

سوددهی زمین و بعد تجاوز به اراضی مرتعی و تبدیل آن به زمین‌های کشاورزی کم‌بازده است (Mohseni & Arzani, 2020). از آنجا که این زمین‌ها بازدهی کافی را برای زراعت ندارند، به تدریج به زمین‌هایی غیرقابل کشت تبدیل می‌شوند، در نتیجه مواد غذایی کاهش یافته و سوء تغذیه و گرسنگی افزایش می‌یابد (Shirmardi et al., 2020; Galvin &

انفعال خارج شده و شعاع تعامل‌شان گسترش پیدا می‌کند و به جایی می‌رسد که خودشان متولی توسعه می‌شوند و توسعه را خلق و ایجاد می‌کنند (Paluj & Naghi, Porfar, 2006; Jangjo Barzel Abad & Ghorbani, 2007). Abedini (۲۰۰۱) در پژوهش خود نتیجه گرفت که بین ناآگاهی از محتوای برنامه و عدم مشارکت مردم در فعالیت‌های آبخیزداری رابطه وجود دارد. Ghaffari (۲۰۰۱) نیز بیان کرد که میان متغیرهای پایگاه اجتماعی، رفتار عقلانی و پروانه چرا با میزان مشارکت مردم در طرح‌های مرتع‌داری رابطه وجود دارد. در ادامه ابراز داشتند که بین رفتار عقلانی و انگیزش دامداران رابطه مثبت و معنادار وجود داشته و همچنین بین پایگاه اجتماعی و انگیزش دامداران رابطه معکوس وجود دارد. برخی محققان نیز به بررسی عوامل بازدارنده مشارکت دامداران در احیای مراتع پرداختند (Khatunabadi et al., 2006; Khawaja & Basiri, 1994). برخی نیز عوامل مؤثر بر مشارکت جوامع محلی در مدیریت پایدار منابع آب و خاک را در حوزه آبخیز حبله‌رود بررسی کردند. به نحوی که با ادراک مرتع‌داران نسبت به اثربخشی روش‌های ترویجی برای بهبود طرح‌های مرتع‌داری شهرستان تفرش پرداخته‌اند (Saghari, 1996). برخی از محققان نیز عوامل آموزشی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و اجتماعی را مهمترین موانع تأثیرگذار بر مشارکت دامداران در احیای مراتع معرفی کردند (Mohammadi, 2013; Mohammadi et al., 2007). برخی محققان با بررسی مسائل اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتع‌داری به این نتیجه رسیدند که دو عامل مالکیت و زمین دیم مهمترین فاکتور مؤثر بر میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتع‌داری است (Khaliqi & Ghasemi, 2004). بررسی‌ها نشان داد از دیدگاه کارشناسان به ترتیب متغیرهای آموزشی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و اجتماعی بیشترین تأثیر را در عدم مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های اصلاحی و احیایی مراتع دارند (Karimian, 2009)؛ ولی از دیدگاه بهره‌برداران

(Athornton, 2001). تخریب مراتع نه تنها به صورت مستقیم موجب کمبود مواد غذایی خاک می‌شود، بلکه منجر به کاهش تولیدات دامی (تأمین‌کننده بخش مهمی از مواد غذایی کشور) می‌گردد (McGregor, 2007). بنابراین حفاظت از مراتع امری ضروری و این موضوع در گرو مشارکت و همکاری تمام ذینفعان منطقه است (Quinn et al., 2007). دامداران مهمترین بهره‌برداران مراتع مهره‌ای کلیدی در اجرای طرح‌های حفاظتی محسوب می‌شوند (Shirmardi et al., 2020). از این رو عموم طرح‌های مرتع‌داری با احتساب مشارکت دامداران اجرا می‌گردد؛ از همین رو اجرای طرح‌های مرتع‌داری بدون مشارکت دامداران امری ناممکن است (Guy, 2006). بیشتر صاحب‌نظران توسعه اقتصادی-اجتماعی معتقدند که مشارکت عامل اصلی و تعیین‌کننده در فرایند رشد و توسعه تمامی جوامع توسعه یافته و در حال توسعه می‌باشد (Yaghoubi & Vahdat Mohadab, 2013). برخی معتقدند حیات کشورهای در حال توسعه، بستگی به شناخت و درک اهمیت مشارکت گروه‌داران و دسترسی داشتن به منابع مورد نیاز دارد (Mahmoudi & Hakimpour, 2014). چه بسا مطالعات نشان می‌دهد که مشکلات نظام مدیریت مراتع متنوع‌اند (Khaliqi & Ghasemi, 2004) و کمتر به صورت جامع از دیدگاه بهره‌برداران بررسی شده‌اند (Tahmasebi et al., 2010). حفاظت از مراتع نیازمند همکاری و مشارکت تمام گروه‌داران است، زیرا مهره اصلی اجرای طرح‌های مرتع‌داری و حفاظت از منابع طبیعی، بهره‌برداران مرتع هستند و به همین دلیل بیشتر طرح‌های مربوط به مرتع‌داری با تکیه بر مشارکت آنها اجرا می‌شود (Mirza Ali, 2001). بنابراین اگر گروه‌داران در همه مراحل شرکت کنند آن مشارکت واقعی و اصیل است (Kolahi, 2021). مشارکت به‌عنوان هدف، خود جزئی از فرایند توسعه قلمداد می‌شود (Njoh Ambe, 2011). یعنی با دخالت دادن دیگران در فرایند توسعه، جامعه تبدیل به جامعه فعال و مشارکتی می‌شود (Primmer & Kyllnen, 2006). افراد جامعه از

دو بخش منابع طبیعی شامل منابع طبیعی بخش مرکزی و نصرآباد و منابع طبیعی صالح آباد بوده و به طور کلی پلاک‌های این شهرستان دارای حدود ثغور مشاعی که اغلب دارای حدود مرز قانونی و گاهی دارای نقشه ثبتی هستند می‌باشد.

این پژوهش به ارزیابی دیدگاه گروداران اصلی مرتع پرداخته تا تأثیر اجرای طرح‌های مرتع‌داری را بررسی کند. کنش اصیل مشارکتی، دارای خصوصیات فرایندی است یعنی می‌بایست در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت و در نهایت، در منافع، امر مشارکت اتفاق بیفتد. به عبارتی دیگر، بدون جلب مشارکت مردم در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی و مرتع‌داری عملاً توسعه‌ای به صورت کامل انجام نخواهد شد. عده‌ای بر این اعتقادند که حیات کشورهای در حال توسعه در رقابت با کشورهای پیشرفته اقتصادی بستگی به شناخت و درک اهمیت مشارکت مردمی و به‌کارگیری درست آن در رسیدن به سطح زندگی مناسب، شایسته و دسترسی داشتن به منابع مورد نیاز دارد (Mahmoudi & Hakimpour, 2014). بنابراین اهداف این پژوهش عبارت است از:

- ۱- بررسی عوامل مؤثر بر دیدگاه گروداران اصلی منطقه درباره طرح‌های اجرا شده مرتع‌داری.
- ۲- بررسی مشارکت و همکاری گروداران اصلی، در موفقیت اجرای طرح‌های مرتع‌داری.

در این پژوهش ۱۲ طرح مرتع‌داری مصوب شهرستان تربت جام از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۳ مطالعه و بررسی شده است. از ۱۲ طرح، پنج طرح بشیرآباد، چشمه گل، گوی، تیمنک سفلی و جهان‌آباد اجرا شده‌اند. در پنج طرح چاه شور، فالیزک، گوربند، فالیزک و تاکک، برخی از پروژه‌های قید شده در طرح‌های مرتع‌داری اجرا شده‌اند؛ ولی در دو طرح قله حمام و خواجه حسام هنوز پروژه‌های مرتبط اجرا نشده است.

بیشترین تأثیر در عدم مشارکت به ترتیب مربوط به متغیرهای برنامه‌ریزی، اقتصادی، آموزشی و اجتماعی است (Rouhi et al., 2010). رستگار و همکاران (۲۰۱۸) با بررسی تأثیر اجرای طرح‌های مرتع‌داری بر وضعیت معیشتی دامداران مراتع بیلاقی حوزه آبخیز سجادرود بابل، به این نتیجه رسیدند که میانگین سود در واحد مرتع برای مراتع دارای طرح و مراتع فاقد طرح یکسان است و اجرای طرح‌های مرتع‌داری در اراضی این حوزه آبخیز بر وضعیت معیشتی دامداران تأثیر بسزایی نداشته است. با توجه به پژوهش‌های یادشده در این بخش و همچنین اهمیت طرح‌های مرتع‌داری در کشور از لحاظ بقای زیستی مراتع و اثرگذاری مراتع بر زندگی بهره‌برداران (Jannatichenar et al., 2020; Moradi & Kolahi, 2020)، نتایج حاصل از این پژوهش‌ها با استفاده از دیدگاه بهره‌برداران بتواند در اجرای هر چه بهتر و دقیق‌تر طرح‌های مرتع‌داری در مناطق مختلف لحاظ شود. در این صورت اجرای یک طرح مرتع‌داری می‌تواند هم بقای اقتصادی بهره‌بردار و هم بقای زیستی مراتع را تأمین کند.

این مطالعه در تلاش است به ارزیابی دیدگاه دامداران و کارشناسان منابع طبیعی اثر اجرای طرح‌های مرتع‌داری شهرستان تربت جام بپردازد. نتایج حاصل از این پژوهش، کمیت و کیفیت متأثر از طرح‌های مرتع‌داری در حل مشکلات دامداران را ارزیابی و همچنین به اجرای صحیح طرح‌های مرتع‌داری کمک خواهد کرد.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

شهرستان تربت جام با مساحت تقریبی بیش از ۸۳۵ هزار هکتار در شرق استان خراسان رضوی و ناحیه جنوب شرقی شهرستان مشهد قرار دارد. این شهرستان دارای

جدول ۱- طرح‌های مرتع‌داری تصویب شده در شهرستان تربت جام

Table 1- Approved rangeland plans in Torbat-e Jam city

نام طرح Plan's Name	سال تصویب طرح Year of Plan approval	تعداد بهره‌بردار No. of beneficiaries	تعداد نمونه No. of samples	عملیات تصویب شده در طرح Approved operations at the plan
گوی Goyi	1382	80	28	بذرکاری، قرق، مرمت چشمه و قنات، احداث آبخشور، هلالی آبگیر
چشمه گل Cheshmeh Gol	1375	147	33	بوته‌کاری، حفاظت و قرق، مرمت چشمه، احداث هلالی آبگیر
تیمنک سفلی Timanak Sofla	1373	131	37	حفاظت و قرق، کپه‌کاری، بوته‌کاری، مرمت چشمه، فاروینگ با کشت مخلوط
گوربند Gorband	1372	28	16	حفر چاه مال‌داری، بوته‌کاری، قرق، کپه‌کاری، مرمت چشمه
چاه شور Chahshour	1376	26	9	قرق، بوته‌کاری، بذرپاشی، حفر چاه مال‌داری
بشیرآباد Bashirabad	1373	52	13	حفر چاه مال‌داری، بوته‌کاری، قرق، کپه‌کاری، مرمت چشمه
تاکک Takak	1393	1	4	ذخیره نزولات همراه با بذرپاشی، کپه‌کاری، عملیات غنی‌سازی و کشت درختان، قرق احیایی
جهان‌آباد Jahanabad	بازنگری 1373	97	30	قرق، بذرپاشی، کپه‌کاری، احداث آبخشور
فالیزک Falizak	1379	28	16	کپه‌کاری، ذخیره نزولات-حفاظت و قرق

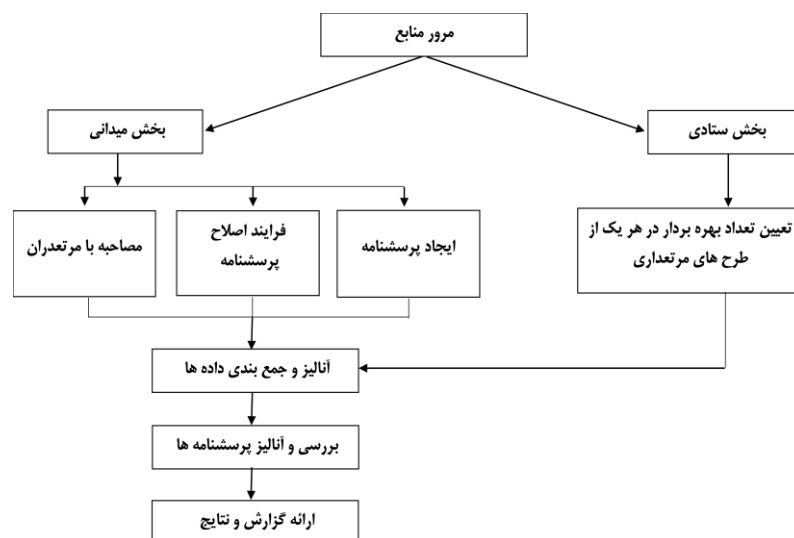
تجزیه و تحلیل آماری

دامداران هر طرح نیز انتخاب شدند. پرسش‌نامه این پژوهش، در دو بخش شامل مؤلفه‌های تحقیق و سؤالات فردی و جمعیت‌شناختی تنظیم شد. در این پژوهش دیدگاه گروه‌داران متأثر از ۸ متغیر «ضرورت طرح‌ها» (اهمیت طرح بر بهبود وضعیت رفاه اقتصادی مرتع‌داران)، «همکاری نهادی» (همکاری میان سازمانی)، «پایداری زیستی» (توجه به مسائل پایداری محیط‌زیست)، «اعتماد اجتماعی» (اعتماد به ذی‌مدخلان سازمانی)، «تعارض» (درگیری میان بهره‌برداران)، «عوامل آموزشی» (آموزش طرح‌های مرتع‌داری)، «عوامل اقتصادی» (اثر طرح‌های مرتع‌داری بر فاکتورهای درآمدی مرتع‌داران) و «مشارکت اجتماعی» (مشارکت در اجرای طرح‌های آبخیرداری) بررسی شد. این پژوهش متشکل از ۴۹ گویه که برای متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل آموزشی و

جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز، از سه طریق بازدید میدانی، مصاحبه عمیق با ساکنان و همچنین تکمیل فرم‌ها و پرسش‌نامه‌های محقق‌ساخته انجام شد. واحد تحلیلی تحقیق، گروه‌داران اصلی منطقه (دامداران و کارشناسان منابع طبیعی) هستند. مجموع گروه‌داران اصلی این منطقه ۵۹۰ نفر بوده‌اند که از این تعداد ۱۲۶ گروه‌دار اصلی در این منطقه فوت کرده‌اند، از این رو جامعه آماری پژوهش شامل ۴۶۴ بهره‌بردار (دامداران دارای پروانه چرا) هستند. با توجه به تعداد دامداران در هر سامان عرفی و برای انتخاب نمونه آماری، به لیست دامداران و بهره‌برداران مراتع مراجعه شد. در مجموع ۱۸۶ نمونه به صورت تصادفی سیستماتیک انتخاب و مورد پرسش قرار گرفت. یادآوری می‌گردد که هر یک از طرح‌ها به صورت جداگانه در نظر گرفته می‌شود و علاوه بر مجریان تعدادی از

شده است. آنالیز واریانس، در واقع تعمیم مقایسه میانگین دو گروه مستقل به کمک آزمون t است که اکنون در بیش از دو گروه مقایسه انجام می‌شود. در واقع به کمک این آزمون به مقایسه میانگین متغیر کمی در سطوح مربوط به متغیر کیفی می‌پردازیم. در آنالیز واریانس وجود تفاوت معنی‌دار بین گروه‌ها بوسیله آزمون F انجام می‌شود. یکی از فرض‌های آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه این است که واریانس متغیر وابسته برای همه گروه‌ها برابر باشد، این فرض را می‌توان با استفاده از آزمون $Levene$ بررسی کرد. ضریب همبستگی شاخصی است که میزان رابطه بین متغیرها را نشان می‌دهد. یک ملاک مناسب برای تعیین همبستگی دو متغیر کمی ضریب همبستگی پیرسون است که در این پژوهش نیز از آن استفاده شده است. همچنین برای مدل کردن مقدار یک متغیر کمی وابسته که بر رابطه خطی‌اش با یک یا چند متغیر مستقل (پیشگو) بنا شده است، از رگرسیون خطی استفاده شد. مدل رگرسیون خطی فرض می‌کند که یک رابطه خطی بین متغیر وابسته و متغیر (های) مستقل وجود دارد. آماره دوربین واتسون نیز برای تشخیص خودهمبستگی در ادامه مبحث رگرسیون محاسبه شده است. شکل (۱) مراحل انجام پژوهش را نشان می‌دهد.

عوامل اقتصادی، در قالب مقیاس لیکرت با طیف ۵ گزینه‌ای و برای متغیر مشارکت اجتماعی با مقیاس دودویی (باینری) به صورت بله و خیر است. روایی پرسش‌نامه توسط متخصصان امر، از نظر محتوایی تأیید شد. برای تحلیل داده‌ها در این پژوهش، اگر داده‌های مورد تحلیل نرمال و کمی باشند برای تحلیل همبستگی میان آنان از همبستگی پیرسون استفاده می‌شود، اما اگر داده‌ها کمی و غیرنرمال و یا رتبه‌ای با مقادیر زیاد باشند از همبستگی اسپیرمن استفاده می‌گردد. با توجه به نرمال بودن داده‌ها، از جدول ضریب همبستگی استفاده شده است. در این جدول همبستگی پیرسون بین متغیرها در دو سطح معناداری ۹۵ و ۹۹ درصد تعیین شده است. همچنین برای تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. برای توصیف نمونه و اطلاعات از شاخص‌های مرکزی، پراکندگی و کشیدگی بر حسب نیاز استفاده شده است. برای تحلیل داده‌ها از آماره‌های میانه، مد، میانگین، انحراف معیار، بیشینه، کمینه، آنالیز واریانس و همچنین آزمون t استفاده گردید. آنالیز واریانس، در واقع تعمیم مقایسه میانگین دو گروه مستقل به کمک آزمون t است که اکنون در بیش از دو گروه مقایسه انجام می‌شود. در واقع به کمک این آزمون به مقایسه میانگین متغیر کمی در سطوح مربوط به متغیر کیفی پرداخته

شکل ۱- مراحل تحقیق برای بررسی ارزیابی دیدگاه گردواران از اجرای طرح‌های مرتع داری

Fig. 1- Research steps to evaluate stakeholders' view on the implementation of range management plans

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای موجود در پژوهش

Table 2 - Descriptive statistics of the variables in the research

متغیر	توضیحات	انحراف از معیار \pm میانگین	میانه	مُد	بیشینه	کمینه
Variable	Descriptions	M \pm SD	Median	Mode	Max	Min
دیدگاه گروه‌داران از اجرای طرح‌های مرتع‌داری		276.703 \pm 2.0	6939.2	2.50	4.00	2.00
stakeholders' view on implementation of the rangelands plans		207.457 \pm 3.0	1667.3	3.33	5.00	2.00
ضرورت طرح‌ها		650.506 \pm 2.0	6667.2	3.00	4.00	1.00
Necessity of plans		651.576 \pm 2.0	7500.2	3.00	5.00	1.00
همکاری نهادی		354.526 \pm 3.0	3333.3	3.00	5.00	2.00
Institutional cooperation	(سنجش در طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵))	724.480 \pm 2.0	8000.2	3.00	4.00	1.00
پایداری زیستی		516.406 \pm 2.0	4000.2	2.20	3.00	1.00
Sustainability		581.224 \pm 1.0	6000.1	1.60	2.00	1.00
اعتماد اجتماعی		973.162 \pm 1.0	000.2	2.00	2.00	1.00
Social trust		533.386 \pm 47.10	00.47	40.00	80.00	29.00
تعارض						
Conflicts						
عوامل آموزشی						
Educational factors						
عوامل اقتصادی						
Economic factors						
مشارکت اجتماعی						
social participation						
همکاری نهادی						
Institutional cooperation						
سن						
	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز					

متغیر	توضیحات	انحراف از معیار \pm میانگین	میانه	مُد	بیشینه	کمینه
Variable	Descriptions	M \pm SD	Median	Mode	Max	Min
Age						
جنسیت	مقیاس اسمی: دوتایی مرد (۱) و زن (۲)	32.177 \pm 1.0	00.1	1.00	2.00	1.00
Gender						
بعد خانوار	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز	392.436 \pm 4.1	00.4	3.00	8.00	1.00
Family size						
مدت اقامت (سال)	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز	310.394 \pm 47.10	00.46	40.00	80.00	29.00
Duration of stay (years)						
نوع مسکن	مقیاس اسمی: (مالک (۱)، استیجاری (۲)، سایر (۳))	989.103 \pm 2.0	00.3	3.00	3.00	2.00
Type of housing						
تحصیلات	مقیاس رتبه‌ای: (بی‌سواد (۱)، نهضت (۲)، زیردیپلم (۳)، دیپلم (۴)، کاردانی (۵)، کارشناسی (۶)، کارشناسی ارشد (۷) و دکترا و بالاتر (۸))	725.803 \pm 2.1	00.3	3.00	6.00	1.00
Education						
درآمد	مقیاس رتبه‌ای: (زیر ۱۰ میلیون ریال (۱) / بین ۱۰-۲۰ م (۲)، بین ۲۰-۳۰ م (۳)، بین ۳۰-۴۰ م (۴) و بالای ۴۰ م (۵))	666.962 \pm 2.0	00.3	3.00	5.00	1.00
Income						
شغل	مقیاس اسمی: (بخش خصوصی (۱)، دولتی (۲)، آزاد (۳)، محصل (۴)، زارع (۵)، دامدار (۶)، بازنشسته (۷)، خانه‌دار (۸)، بیکار (۹) و سایر (۱۰))	00.000 \pm 6.0	00.6	00.6	6.00	6.00
Job						
زمان حضور در روستا	مقیاس اسمی: (تمام طول سال (۱)، برخی مواقع اقتصادی (۲) و سایر (۳))	248.053 \pm 1	1.00	1.00	3.00	1.00
Time of attending at the village						
وضعیت تأهل	مقیاس اسمی: (مجرد (۱)، سایر (مطلقه یا بیوه) (۲) و متأهل (۳))	103.989 \pm 1	2.00	2.00	2.00	1.00
Marital status						

نتایج

این پژوهش در بازه زمانی سال ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹ در محدود شهرستان تربت جام انجام شده است. براساس نتایج، میانگین دیدگاه گروه‌داران از نحوه اجرای طرح‌های مرتع‌داری، در سطح متوسط (۲/۷۰۳) قرار داشت. همین‌طور از عوامل مؤثر بر دیدگاه آنان در این زمینه نیز متغیرهای «ضرورت طرح‌ها»، «همکاری‌نهادی»، «پایداری زیستی»، «اعتماد اجتماعی»، «تعارض» و «عوامل آموزشی» میانگینی بالاتر از سطح متوسط و عوامل اقتصادی میانگینی در سطح متوسط داشتند. در مقابل متغیرهای همکاری‌نهادی و مشارکت اجتماعی به ترتیب دارای کمترین میزان میانگین بودند. متوسط سنی پاسخ‌دهندگان ۴۷ سال بوده و از لحاظ جنسیت ۹۷ درصد مرد و ۳ درصد زن بوده‌اند. با توجه به اینکه مهمترین وجه تمایز خانواده‌های روستایی و شهری بُعد آن‌هاست، بنابراین در خانوارهای روستایی نسبت خانواده‌های پرجمعیت بیشتر است. میانگین بُعد خانوار در افرادی که مورد پرسشگری قرار گرفتند ۴ نفر بوده است. بر پایه نتایج بدست آمده، ۹۹ درصد افراد مالک و تنها یک درصد آنان اجاره‌نشین بودند. از لحاظ تحصیلات بالاترین درصد را افراد زیردیپلم (۳۷ درصد) و در مقابل کمترین درصد را افراد با مدرک کارشناسی (۱/۶ درصد) به خود اختصاص دادند. همه افراد پاسخ‌دهنده دامدار بودند و ۴۰ درصد آنان درآمدی برابر ۲ تا ۳ میلیون تومان داشتند. در این میان ۹۵/۲ درصد پاسخ‌گویان اعلام کردند که در تمام مدت سال در روستا زندگی می‌کنند.

نتایج پرسش‌نامه‌ها نشان داد که ۵۰٪ از افراد درباره این مسئله که ارگان‌های دخیل برای طرح‌های مرتع‌داری با مردم منطقه مشورت و از کارشناسان بومی دعوت به همکاری و همفکری کرده‌اند را «متوسط» ارزیابی کرده‌اند. در زمینه استفاده از امکانات محلی روستا مانند مصالح ساختمانی و نیروی انسانی برای اجرای طرح‌های مرتع‌داری، کمتر از اهالی روستا و مصالح موجود در

منطقه استفاده شده است. همچنین شواهد نشان می‌دهد که نهاده‌های کود بذر و سم به‌طور مستمر و به‌میزان مناسب در اختیار بهره‌برداران قرار نگرفته است. به عقیده پاسخ‌گویان اجرای طرح‌های مرتع‌داری، باعث بهتر شدن کیفیت زندگی مردم نشده است و تأثیر چندانی بر مهاجرت به شهر و برگشت مردم به روستا نداشته است، یا اینکه در ایجاد علاقه‌مندی مردم به روستا و بهتر شدن احساس مردم به یکدیگر نیز خنثی عمل کرده است، نه تأثیر مثبت داشته نه منفی. همچنین از نظر اعتماد اجتماعی گروه‌داران در سطح متوسط رو به بالا قرار دارند. اما در میان پاسخ‌ها، در گویه‌های مربوط به اعتماد به کارشناس محلی منابع طبیعی و اعتماد به اداره منابع طبیعی به ترتیب ۲۰ و ۱۹ درصد افراد نیز بی‌اعتمادی نسبی خود را اعلام کرده‌اند. اما در مقابل در زمینه درگیری مرتع‌داران با مأموران حفاظت اداره منابع طبیعی، ۲۶ درصد افراد موافق وجود این درگیری بوده‌اند. پاسخ‌دهندگان درباره اینکه در پی اجرای این طرح‌ها درگیری و نزاع در بین مردم و همچنین بین مردم و اداره کاهش یافته نیز نظر متوسطی داشتند. ۶۲ درصد از بهره‌برداران بر این باورند که این طرح‌ها باعث کاهش بیکاری نشده و ۵۸ درصد از بهره‌برداران بیان کرده‌اند که با اجرای این طرح‌ها اشتغال‌زایی در این زمینه رخ نداده است و امید آنها به آینده پیش‌رو کمتر شده است. برای بررسی رابطه بین متغیرهای مورد اشاره در جدول ۳ با دیدگاه گروه‌داران نسبت به اجرای طرح‌های مرتع‌داری، فرضیه صفر مبنی به‌عنوان عدم وجود رابطه بین دو متغیر در نظر گرفته شده است. برای بررسی تک‌تک روابط بین متغیرهای مورد اشاره در جدول ۳ با دیدگاه گروه‌داران از نحوه اجرای طرح‌های مرتع‌داری، نتایج نشان می‌دهد که میان مسکن و دیدگاه گروه‌داران رابطه معنی‌دار وجود دارد. البته بین تحصیلات گروه‌داران با دیدگاه گروه‌داران با اجرای طرح‌های مرتع‌داری رابطه معنی‌داری وجود ندارد. میان گروه‌های درآمد ماهیانه مرتع‌داران با اجرای طرح‌های مرتع‌داری عدم وجود رابطه معنی‌دار بین دو متغیر پذیرفته می‌شود.

در طرح مرتعداری گوربند، نارضایتی بهره‌برداران از اجرای ناصحیح این طرح باعث شده تا این طرح هیچگونه تأثیری بر روی درآمد بیکاری و اشتغال‌زایی نداشته باشد. در طرح مرتعداری چاه شور، بهره‌برداران این طرح از عدم رسیدگی و نظارت اداره منابع طبیعی در مرتع محدوده طرح ناراضی هستند. از دیگر مشکلات این طرح عدم رسیدگی به چاه‌های مال‌داری و آبشخورها و رسیدگی به بذرها کاشته شده در محدوده طرح است و بدلیل خشکسالی‌های سالیان اخیر آب چاه‌های مال‌داری یا شور شده و یا خشک شده‌است. در طرح مرتعداری بشیرآباد، بهره‌برداران از نبود آب شرب برای دام‌ها و نبود تأثیر طرح مرتعداری بر روی وضعیت اقتصادی ناراضی بوده‌اند و این طرح در زمینه کاهش درگیری بین مرتع‌داران تأثیر بسزایی نداشته‌است. در طرح مرتعداری تاکک که تنها یک بهره‌بردار دارد، بیشتر افراد منطقه با واگذاری این طرح مرتعداری به این بهره‌بردار مخالف هستند، چون ایشان در منطقه مورد نظر حضور نداشته و هر ساله فقط برای گرفتن حق علف‌چر به روستا و محدوده طرح می‌آید.

در طرح جهان‌آباد، اجرای ناصحیح این طرح و عدم نظارت بر پروژه‌های بذریاشی بوت‌کاری و ذخیره نزولات و کنترل ورود خروج دام مجاز در منطقه وجود اشکالات عمده در پروژه‌های انجام شده این طرح را با شکست مواجه کرده‌است. به طوری که برگزار نکردن دوره‌های آموزشی در سالیان اخیر باعث کاهش همکاری شده‌است و این طرح در زمینه اقتصادی و اشتغال‌زایی بسیار ضعیف بوده و شکست این طرح موجب پس‌رفت و تخریب مضاعف مرتع و استقرار گیاهان مهاجم در بخش‌هایی از مرتع شده‌است. در طرح مرتعداری فالیزک، بهره‌برداران این طرح از برگزار نشدن کلاس آموزشی و در اختیار قرار ندادن نهاده‌های کود بذر در سال‌های اخیر ناراضی بوده‌اند.

رابطه‌ای بین زمان حضور در روستا با اجرای طرح‌ها وجود ندارد. بین وضعیت تأهل و جنسیت با دیدگاه‌گروداران از اجرای طرح‌ها، رابطه معنی‌دار وجود دارد. طبق نتایج مورد اشاره در جدول ۳ و با توجه به sig ، میان مؤلفه‌های ضرورت طرح‌ها (۰/۰۰)، همکاری نهادی (۰/۰۰)، پایداری زیستی (۰/۰۰)، اعتماد اجتماعی (۰/۰۰)، تعارض (۰/۰۰)، عوامل آموزشی (۰/۰۰)، عوامل اقتصادی (۰/۰۰)، مشارکت اجتماعی (۰/۰۰) و مدت اقامت (۰,۰۳۲) با دیدگاه‌گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری، رابطه معناداری وجود دارد. ولی سایر مؤلفه‌های جنسیت (۰/۰۷۱)، بعد خانوار (۰/۶۳۲)، نوع مسکن (۰/۷۳۸)، تحصیلات (۰/۰۶۲)، درآمد (۰/۴۶۱) و وضعیت تأهل (۰/۵۶۵) با دیدگاه‌گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری، رابطه‌ای ندارند. همچنین در این آزمون F معنادار است که نشان می‌دهد همبستگی بین متغیرها خطی است. بهترین حالت عددی Durbin Watson بین ۱/۵ تا ۲/۵ است. در اینجا مقدار آن ۰/۸۰۴ است، بنابراین مدل مناسبی از متغیرهای موجود بدست نیامده‌است.

به‌طورکلی دیدگاه بهره‌برداران از اجرای طرح‌های مورد اشاره در جدول ۱ به این صورت است که در طرح مرتعداری گوی، بهره‌برداران یکی از دلایل اجرا نشدن صحیح طرح را وجود طرح در دو شهرستان تربت‌جام و باخرز اعلام کرده‌اند، به نحوی که محدوده‌ای از طرح که در شهرستان باخرز بوده رسیدگی و نظارت بهتری نسبت به محدوده طرح در شهرستان تربت‌جام دارد. در طرح مرتعداری چشمه گل، بهره‌برداران این طرح عملیات اصلاحی انجام شده (به‌صورت بوت‌کاری آتریپلکس همراه با تاغ در راستای اهداف بیابان‌زدایی و تأمین علوفه برای دام‌ها) را به‌طور نسبی، مثبت ارزیابی کرده‌اند. در طرح مرتعداری تیمنک سفلی، بهره‌برداران این طرح به‌طور نسبی از عملیات انجام شده در این طرح راضی بوده و اثرها و ارزش‌های اکولوژیکی و زیست محیطی این طرح‌ها را بسیار با ارزش‌تر از تولید علوفه و خوراک دام دانسته‌اند.

جدول ۳- آزمون رگرسیون متغیرهای مختلف

Table 3- Regression test of different variables

Sig	F	Durbin-Watson	Adjusted R	R Square	Sig	T	Beta	متغیر Variable
					0.00	39.01	.22	ضرورت طرح‌ها Necessity of plans
					0.00	38.52	.22	همکاری نهادی Institutional cooperation
					0.00	36.74	.19	پایداری زیستی Sustainability
					0.00	52.87	.24	اعتماد اجتماعی social trust
					0.00	48.22	.21	تعارض Conflicts
					0.00	35.81	.16	عوامل آموزشی Educational factors
					0.00	35.52	.15	عوامل اقتصادی Economic factors
0.00	4714.6	0.8	0.99	0.99	0.00	21.01	.80	مشارکت اجتماعی social participation
					.071	1.81	.007	جنسیت Gender
					.63	.48	.002	بعد خانوار Family size
					.03	-2.16	-.01	مدت اقامت (سال) Duration of stay (years)
					.73	-.33	-.001	نوع مسکن Type of housing
					.06	-.87	-.008	تحصیلات Education
					.46	.73	.003	درآمد Income
					.56	-.57	-.002	وضعیت تأهل Marital status

بحث

هزینه‌های بالای عملیات در این زمینه دو ویژگی فعالیت‌های مرتع‌داری هستند. این دو ویژگی این مسئله را روشن کرده است که رسیدن به هدف در این زمینه تنها بر عهده بخش دولتی نیست و مشارکت مردمی برای رسیدن به آن ضرورت دارد. در این راستا، طرح و اجرای پروژه‌های مشارکتی بخش عمده‌ای از فعالیت‌های آبخیزداری را تشکیل

هدف اصلی این پژوهش، ارزیابی دیدگاه گروداران از اجرای طرح‌های مرتع‌داری در شهرستان تربت‌جام است. از این رو، گروداران اصلی منطقه (دامداران و کارشناسان منابع طبیعی) مورد پرسشگری قرار گرفتند. ضرورت اعمال حفاظت از مراتع و نگهداری آنها در سطح وسیع و

می‌دهد. از این رو برای جلب مشارکت افراد باید در آنها نگرش مثبت ایجاد کرد و به نحوی دیدگاه آنان را نسبت به طرح‌های مرتع‌داری گسترده و جامع‌تر کرد. از سویی، نبود اطلاع‌رسانی مناسب برای آگاهی‌رسانی به افراد محلی در مورد فعالیت‌های مرتع‌داری یکی از موانع مهم عدم مشارکت افراد است. بنابراین با برگزاری کلاس‌های توجیهی مناسب و استفاده از مروجان دارای علم کافی در این زمینه می‌توان تا حد زیادی آگاهی بهره‌برداران را در مورد علم مرتع‌داری بالا برد. بررسی‌های انجام شده نشان داد که در مناطق روستایی ایران، نظام دامداری متکی به مراتع عمدتاً بر اساس دستگاه‌های سنتی مدیریت می‌شود، زیرا در ایران بخش مهمی از مراتع در چارچوب نظام سنتی بهره‌برداری می‌گردد و به صورت یک بنگاه اقتصادی، بازده سرمایه‌گذاری و بهره‌وری اقتصادی منابع مورد توجه جدی قرار نمی‌گیرد. پیامد چنین بهره‌برداری، تغییر در کمیت و کیفیت پوشش گیاهی مراتع است. نخستین وجه تمایز خانواده‌های روستایی و شهری، بعد جمعیتی آنها است که در خانوارهای روستایی نسبت به خانواده‌های شهری بیشتر است. میانگین تعداد خانوار در افرادی که مورد پرسشگری قرار گرفتند ۴ نفر بوده است. همه افراد پاسخ‌دهنده دامدار بودند و ۴۰ درصد آنان درآمدی برابر ۲ تا ۳ میلیون تومان داشتند. در پرسش نامه، در پرسشی در مورد زمان حضور در روستا، بین سه گزینه «تمام طول سال»، «برخی مواقع اقتصادی» و «سایر»، بیش از ۹۵ درصد پاسخ‌گویان اعلام کردند که در تمام طول سال در روستا زندگی می‌کنند. نتایج حکایت از آن دارد که بین زمان حضور افراد در روستا و دیدگاه آنان از اجرای طرح‌های مرتع‌داری رابطه‌ای وجود ندارد. در این بررسی متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل آموزشی، عوامل اقتصادی و مشارکت اجتماعی با تحصیلات نیز رابطه‌ای وجود ندارد. در پرسش‌نامه تمایل به مشارکت اجتماعی گروه‌داران در قالب عضویت در بسیج، تیم‌های ورزشی، گروه‌های مذهبی، تعاونی روستایی و تشکل مرتع‌داران (دامداران) و نیز همکاری با اعضای شورا، ۶۶ درصد افراد پاسخ مثبت دادند و در مقابل ۳۴ درصد آنان تمایلی به مشارکت نداشتند که نشان‌دهنده تمایل بیشتر گروه‌داران به مشارکت اجتماعی بود. همچنین بر پایه نتایج بدست آمده، ۹۹ درصد افراد مالک بوده و تنها یک درصد آنان اجاره‌نشین بودند. به نحوی که نظر (Saffari, 2005) را مبنی بر تأثیر فقدان مسئولیت‌پذیری افراد و سواد کم از سوی بهره‌برداران در شکست طرح‌های مرتع‌داری را در منطقه هدف این پژوهش رد کرد. براساس نتایج، میانگین دیدگاه گروه‌داران از اجرای طرح‌های مرتع‌داری تقریباً در سطح متوسط قرار داشت. همین‌طور از عوامل مؤثر بر

می‌دهد. از این رو برای جلب مشارکت افراد باید در آنها نگرش مثبت ایجاد کرد و به نحوی دیدگاه آنان را نسبت به طرح‌های مرتع‌داری گسترده و جامع‌تر کرد. از سویی، نبود اطلاع‌رسانی مناسب برای آگاهی‌رسانی به افراد محلی در مورد فعالیت‌های مرتع‌داری یکی از موانع مهم عدم مشارکت افراد است. بنابراین با برگزاری کلاس‌های توجیهی مناسب و استفاده از مروجان دارای علم کافی در این زمینه می‌توان تا حد زیادی آگاهی بهره‌برداران را در مورد علم مرتع‌داری بالا برد. بررسی‌های انجام شده نشان داد که در مناطق روستایی ایران، نظام دامداری متکی به مراتع عمدتاً بر اساس دستگاه‌های سنتی مدیریت می‌شود، زیرا در ایران بخش مهمی از مراتع در چارچوب نظام سنتی بهره‌برداری می‌گردد و به صورت یک بنگاه اقتصادی، بازده سرمایه‌گذاری و بهره‌وری اقتصادی منابع مورد توجه جدی قرار نمی‌گیرد. پیامد چنین بهره‌برداری، تغییر در کمیت و کیفیت پوشش گیاهی مراتع است. نخستین وجه تمایز خانواده‌های روستایی و شهری، بعد جمعیتی آنها است که در خانوارهای روستایی نسبت به خانواده‌های شهری بیشتر است. میانگین تعداد خانوار در افرادی که مورد پرسشگری قرار گرفتند ۴ نفر بوده است. همه افراد پاسخ‌دهنده دامدار بودند و ۴۰ درصد آنان درآمدی برابر ۲ تا ۳ میلیون تومان داشتند. در پرسش نامه، در پرسشی در مورد زمان حضور در روستا، بین سه گزینه «تمام طول سال»، «برخی مواقع اقتصادی» و «سایر»، بیش از ۹۵ درصد پاسخ‌گویان اعلام کردند که در تمام طول سال در روستا زندگی می‌کنند. نتایج حکایت از آن دارد که بین زمان حضور افراد در روستا و دیدگاه آنان از اجرای طرح‌های مرتع‌داری رابطه‌ای وجود ندارد. در این بررسی متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض و عوامل آموزشی بیشتر در حد متوسط بوده است. در متغیر عوامل اقتصادی که مشتمل بر سود اقتصادی به عنوان دلیل اصلی همکاری افراد در اجرای طرح‌های مرتع‌داری، کاهش بیکاری در بین جوانان، بهبود نسبی درآمد مردم، اشتغال‌زایی و افزایش امید به آینده در پی اجرای این طرح‌ها بوده است، مطالعات

آموزش آنها باعث بالا رفتن میزان مشارکت اجتماعی در منطقه هدف شده است. این نتیجه همراستا با نظر (Matin, 1998; Rouhi et al., 2010) است که یکی از علل عدم مشارکت را برداشته‌ها و دیدگاه‌های متفاوت در اصول و مفاهیم مشارکت توسط کارشناسان و بهره‌برداران دانستند و بیان کردند که با افزایش آگاهی از طرح‌های مرتعداری، احتمال مشارکت افزایش خواهد داشت. بر اساس نتایج آزمون لوین، برای وضعیت تأهل و دیدگاه گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری فرضیه نابرابری واریانس‌ها پذیرفته می‌شود. از سویی عدم برابری میانگین‌ها نیز محرز است. از این رو نشان می‌دهد که وضعیت تأهل و دیدگاه گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری با هم رابطه معنی‌دار دارند که می‌تواند به دلیل خطرپذیری بیشتر در افراد مجرد و تمایل بیشتر آنها به مشارکت در طرح‌ها باشد. برای جنسیت نیز آزمون لوین فرضیه برابری واریانس‌ها را تأیید می‌کند. تی‌تست نیز برابری میانگین‌ها در دوجنس را تأیید می‌کند که نمایانگر عدم تأثیر جنسیت در دیدگاه گروداران برای انجام طرح‌های مرتعداری است. متغیرهای همکاری نهادی و مشارکت اجتماعی به ترتیب دارای کمترین میزان میانگین بودند. متوسط سنی پاسخ‌دهندگان ۴۷ سال بوده و از لحاظ جنسیت ۹۷ درصد مرد و ۳ درصد زن بوده‌اند که خود نشان دهنده تمایل مشارکتی پایین‌تری در زنان می‌باشد. به طوری که این نتیجه بر خلاف نتایج حاصل از دیدگاه گروداران بود. البته میان مؤلفه‌های ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل آموزشی، مشارکت اجتماعی، مدت رابطه معناداری وجود دارد و سایر مؤلفه‌های جنسیت، بعد خانوار، نوع مسکن، تحصیلات، درآمد و وضعیت تأهل با دیدگاه گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری رابطه‌ای با هم ندارند. با بررسی کلیه متغیرها و مؤلفه‌های سنجیده شده در این پژوهش می‌توان بیان کرد که مهمترین مؤلفه‌های مؤثر بر نظر گروداران برای مشارکت در طرح‌های مرتعداری، بررسی نیازهای اقتصادی و اجتماعی قبل از تصویب طرح و

دیدگاه آنان در این زمینه نیز، متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض و عوامل آموزشی، میانگینی بالاتر از سطح متوسط و عوامل اقتصادی میانگینی در سطح متوسط داشتند. با توجه به نتایج این بررسی، می‌توان نتایج برخی از مطالعات را مبنی بر علت شکست طرح‌ها به دلیل فقدان یا وجود رابطه ضعیف بین کارشناسان و بهره‌برداران، کمبود بودجه و نیروی انسانی و در نظر نگرفتن دانش بومی و تجربیات بومیان و همچنین دیدگاه مدیریتی از بالا به پایین، غیرجامع بودن دیدگاه مدیران دانست (Kolahi & Payeste, 2020; Mirzaei & Kolahi, 2020; Payeste et al., 2020; Ganjbaksh & Kolahi, 2020; Enteghamkesh et al., 2022; Kolahi, 2021; Khashtabeh et al., 2021). در بررسی رابطه بین وضعیت مسکن با دیدگاه گروداران از اجرای طرح‌های مرتعداری، نتایج نشان می‌دهد که بین دو متغیر رابطه معنی‌دار وجود دارد. نتایج آزمون لوین نیز پذیرفته شدن فرضیه برابری واریانس‌ها را نشان می‌دهد. همچنین طبق بررسی‌های بیشتر مشخص شد که بین متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی و پایداری زیستی با وضعیت مسکن رابطه معنی‌داری وجود دارد و افراد دارای مسکن اهمیت بیشتری به پایداری زیستی و ضرورت اجرای طرح‌ها می‌دهند و مشارکت نهادی بیشتری هم دارند. در مقابل رابطه‌ای بین متغیرهای اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل آموزشی، عوامل اقتصادی و مشارکت اجتماعی وجود ندارد. نتایج آزمون لوین نیز نابرابری واریانس‌ها را مشخص می‌کند. از سویی بین متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل آموزشی، عوامل اقتصادی و مشارکت اجتماعی با گروه‌های درآمدی نیز ارتباطی وجود ندارد. اما در مقابل بین متغیرهای عوامل آموزشی و مشارکت اجتماعی با زمان حضور افراد در روستا رابطه معنی‌دار وجود دارد؛ در صورتی که عدم وجود رابطه بین متغیرهای ضرورت طرح‌ها، همکاری نهادی، پایداری زیستی، اعتماد اجتماعی، تعارض، عوامل اقتصادی در بررسی‌های آماری به اثبات رسید. در نتیجه، حضور افراد و

مجریان مسلماً به موفقیت نمی‌رسد. انتخاب نامناسب روش های مدیریتی و نوع عملیات اصلاحی، عدم تطابق پروژه‌ها در کتابچه طرح با وضعیت و قابلیت ذاتی منطقه از دلایل اجرایی نشدن و عدم موفقیت بسیاری از طرح‌هاست. از آنجایی که بیشتر بهره‌برداران به دلیل نداشتن آگاهی کافی و نیز نگذردن آموزش‌های لازم برای اجرای طرح‌ها، به دولت نیز اعتماد کافی ندارند و کارشناسان نیز به دانش بومی و نظرات آنان توجهی نمی‌کنند، از این‌رو نسبت به اجرا، نگهداری و حفاظت طرح‌ها کم‌انگیزه و مأیوس می‌شوند. با توجه به آنچه گفته شد، در این منطقه بین گروه‌داران اصلی مشارکت و همکاری مؤثری در اجرای موفق طرح‌های مرتع داری وجود دارد که نشان‌دهنده تأیید فرض دوم این مطالعه است. متأسفانه طرح‌های مرتع‌داری که تاکنون در شهرستان تربت‌جام نوشته شده است دارای نواقص زیادی بوده، به‌نحوی که همانند عدم هماهنگی طرح‌ها با مشکلات منطقه و طریقه زندگی مردم این نواحی و پیشنهادهایی که در طرح‌های مورد نظر گفته شده است، کافی نیست و مشکل دیگر این است که شرکت‌هایی که این طرح‌ها به آنها واگذار می‌گردد فقط و فقط جنبه اقتصادی خود را در نظر می‌گیرند و با بیان مشکلات و راهکارهایی به حل این مسائل نمی‌پردازند.

یافته‌ها و نظرات و تجزیه و تحلیل‌های این تحقیق بر اساس دیدگاه و نظرات بهره‌برداران در یک شهرستان می‌باشد و مسلم است که نظرات مسئولان محترم اداره کل منابع طبیعی، مشکلات و محدودیت‌های آنان می‌تواند موضوع تحقیق دیگری قرار گیرد که انجام آن با نتایج و یافته‌های این تحقیق و سایر تحقیقات بهتر می‌تواند حافظ طرح‌های مرتع‌داری کشور باشد.

سپاسگزاری

این پژوهش، حاصل پایان‌نامه ارشد گروه آموزشی مرتع و آبخیزداری دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد بوده و مورد حمایت مالی این دانشگاه با شماره ۴۸۸۰۰ قرار گرفته است. بدین وسیله، از دانشگاه،

تصویب طرح‌های مطابق با نیاز روستاییان از جمله تأمین درآمد و مسکن، انتخاب مجری از میان خود گروه‌داران برای بالا بردن اعتماد و حس مسئولیت نسبت به طرح تصویب شده توسط کارشناسان و بهره‌برداران، آموزش بهره‌برداران برای افزایش مشارکت آنها مهمترین عوامل در راستای موفقیت یک طرح مرتع‌داری و افزایش حس مسئولیت افراد برای حفاظت از مراتع حوزه هدف به‌شمار می‌آید. همچنین نتایج به‌دست آمده با نتایج بررسی (Khatunabadi et al., 2001؛ Mirza Ali et al., 2001) که بیان کردند متغیرهای آموزشی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و اجتماعی بیشترین تأثیر را در عدم مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های اصلاحی و احیایی مراتع دارند، ولی از دیدگاه بهره‌برداران بیشترین تأثیر در عدم مشارکت مربوط به متغیرهای برنامه‌ریزی، آموزشی و اجتماعی است و هر گونه راه‌حل پیشنهادی برای مدیریت مراتع، بدون بررسی و شناخت عوامل اقتصادی-اجتماعی نمی‌تواند بقای این منابع حیاتی را تضمین نماید، مشابه است. متأسفانه مسائل و مشکلاتی مانند کمبودهای مالی و نبود سرمایه و تخصیص نیافتن اعتبار و وام به بهره‌برداران بر سر راه اجرای طرح‌های مرتع‌داری قرار دارد. از سوی دیگر، در برخی از این طرح‌ها تعداد بهره‌برداران بیش از حد قابل قبول آن است، البته گاهی هستند در میان این افراد که در هنگام واگذاری موقت هیچگونه احساس مسئولیت و مالکیتی در قبال مراتع ندارند و یا برای سرمایه گذاری قطعی نیز اطمینان خاطر ندارند. نوع نظام بهره‌برداری، معین نشدن سهم هریک از بهره‌برداران، نبود نظارت مستمر مأموران و بازرسان، کمبود یا نبود آموزش های راهبردی و کارگشا برای افراد مرتع‌دار و ناظران بر طرح‌های مرتع‌داری از عمده مشکلات در اجرای طرح‌های منابع طبیعی است. از این‌رو، اولین فرض این پژوهش که موفق دانستن طرح‌های مورد اجرا در منطقه بود، پس از بررسی‌های فراوان رد می‌شود. مشارکت را می‌توان موضوعی مهم در موفقیت طرح‌های مرتع‌داری دانست (Heidari Cherodeh, 2010). وجود برنامه‌های مدیریتی اصلاحی-احیایی تحت نظر کارشناسان، در نبود مشارکت

- Rangeland Projects in Iran. *Rangeland Scientific Journal*, 3:292-297 (In Persian)
- Jannatichenar, M., Kolahi, M. and Mesdaghi, M. 2020. Social Conflicts and Rangeland Management: A Case Study of Ranges in Kalat Nader. *Applied ecology*, 3(9):77-97 (In Persian).
 - Karimian, A., 2009. Investigation of causes and factors of success or failure of using national grazing system in rangeland plans (Case study of rangeland plans of winter rangelands of Semnan province). *Rangeland*, 3(2):217-231 (In Persian).
 - Khaliqi, N. and Ghasemi Taj, M.H. 2004. The study of the effect of socio-economic issues on the participation of ranchers in the range of pasture management projects (North of Golestan province), *Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources*, 13(1):190-181 (In Persian).
 - Khashtabeh, R., Akbari, M., Kolahi, M. and Talebanfard, A. 2021. Assessing the effects of desertification control projects using socio-economic indicators in the arid regions of eastern Iran. *Environment, Development and Sustainability*, 23(7):10455-10469.
 - Khatunabadi, S.A., Muzaffar Amini, A. and Mirza Ali, A., 2001. Factors hindering the participation of ranchers in the rehabilitation of Aq Qala rangelands in Golestan province. *Journal of Soil and Water Sciences*, 5(1):55-39 (In Persian).
 - Khawaja al-Din, A. and Basiri, M., 1994. Proceedings of the First National Seminar on Rangeland and Rangeland Management in Iran, Forests and Rangelands Organization and Faculty of Natural Resources, Isfahan University of Technology, 488p (In Persian).
 - Kolahi, M. and Payeste, M. 2020. Impacts of Natural Resource Projects on Socioeconomic Issues of Villagers at ChahNouroz Watershed. *Journal of Watershed Management Research*, 11(21): 154-164 (In Persian).
 - Kolahi, M. 2021. Natural Resources Stakeholders. *Journal of Water and Sustainable Development*, 8(1): 19-30 (In Persian).
 - Kolahi, M., Jannatichenar, M., Davies, K. and Hoffmann, C., 2021. Legal conflicts among natural resources stakeholders in Iran. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-20.
 - Mahmoudi, J. and Hakimpour, H., 2014. Investigating the role of socio-economic factors affecting the level of social participation (Case study of 15-39-year-old farmers in Noor city, *Sociological Quarterly of Youth Studies*, 2(5):129- 148 (In Persian).
 - Matin, N., 1998. Theories of participation and its necessities. *Jahad J.* 214-215: 47-48 (In Persian).
 - McGregor, B.A., 2007. A guide to the grazing

مستولان، مردم محلی، پاسخ‌گویان و سایر همکاری‌کنندگان، صمیمانه قدردانی می‌شود.

منابع مورد استفاده

- Abedini, K.H., 2001. Study of social factors affecting the participation of ranchers in rangeland management projects in Damavand region of Lar watershed (Tehran province). *Forest and Rangeland*, 53: 522-44 (In Persian).
- Barani, H., 2004. Review and analysis herder properties in title of management range unit. *Forest and Rangeland*, 63: 8-11 (In Persian).
- Enteghamkesh, N., Kolahi, M. and Mahmoudi, H., 2022. Effective Factors on Sustainable Rurality in Villages of Ghoshkhaneh Watershed of Shirvan County. *Environmental Researches*, 12(24): 67-79 (In Persian).
- Galvin, K. A. and Thornton, P. K., 2001. Human ecology, economics and pastoral household modeling. A System for Integrated Management and Assessment of East African Pastoral Lands: Balancing Food Security, Wildlife Conservation, and Ecosystem Integrity, 105-123.
- Ganjbakhsh, F. and Kolahi, M. 2020. Sustainable Rurality in Seyyed Ali Watershed, Mashhad County, Iran. *Journal of Rural Development Strategies*, 7(1): 85-101 (In Persian).
- Ghaffari, G.H., 2001. Government and rural participation in developing countries; With emphasis on Iran (scientific article of the Ministry of Science). *Agricultural Economics and Development*, 9(35): 257-284. (In Persian).
- Ghorbani, A., Taheri Niari, M., Moameri, M., Bidar Lord, M. and Ghafari, S., 2020. Effect of topographic factors on species diversity indices in elevation graient of Ghezel Ozen to high altitude rangelands of Kowsar County, Ardabil province. *Journal of Rangeland*, 14 (4):551-566 (In Persian).
- Ghorbani M., K. Rahimi, M. Jafari, and A. Tavili. 2015. Analyzing the social capital in rangeland stakeholders network for adaptive co-management (ACM). *Rangeland*, 9(1):91-105 (In Persian).
- Guy, B., 2006. People, land and water: participatory development Communication. *Earth Scan*, 313p.
- Heidari Cherodeh, M., 2010. Methods for assessing validity and reliability in cultural and social research. Mashhad University Jihad Publication, 156p (In Persian).
- Jangjo Barzel Abad, M., and M. Ghorbani, 2007. A New Approach to Economic Evaluation of

- Primmer, E. and Kyllnen, S., 2006. Goals for public participation implied by sustainable development, and the preparatory process of the Finnish National Forest Program. *Forest Policy and Economics*, 8(8):838-853 (In Persian).
- Quinn, C.H., Huby, M., Kiwasilla, H. and Lovett, C.J. 2007. Design principle and common pool resource management: A institutional approach to evaluating community management in semi-arid Tanzania. *Journal of environmental management*, 27(1):100-113.
- Rastegar, S.H., Ahmadi Gotab, H., Heidari, Q. and Mojavarian, S., 2018. Analysis of the effectiveness of rangeland management plans on rangeland production and livelihood of farmers (Case study: Rangelands of Sajadrood watershed-Mazandaran province). *Journal of Rangeland*, 12(2):196-208 (In Persian).
- Rouhi, F., Amirnejad, H., Heidari, G., Ghorbani, J. 2010. Investigating the role of social factors of farmers on their participation in the implementation of rangeland management projects (Case study: Rangelands of Ghaemshahr city). *Rangeland*, (4)3, 474-383 (In Persian).
- Saffari, M., 2005. Cooperation of local users in watershed projects and their management. The 2nd National Conference of Watershed and Soil and Water Resources Management, 3-4 March, Kerman, Iran, 574-579 (In Persian).
- Saghari, M., 1996. Investigation of ecological needs of Jamehdar rangeland plant in Khosh Yilagh protected area of Shahroud. Master Thesis. Faculty of Marine Sciences and Natural Resources, Tarbiat Modares University, Noor, Iran (In Persian).
- Shirmardi, H.A., Gholami, P., Ghasriani, F. and Mohammadi, H., 2020. The most appropriate level of utilization for *Bromus tomentellus* at Karsanak rangelands in Chaharmahal and Bakhtiari. *Rangeland*, 14(3):367-378 (In Persian).
- Tahmasebi, S., Hamidian, M., Saghari, M. and Momeni, M. 2010. Obstacles to the participation of exploiters in the implementation of rangeland management projects in Ilam province (In Persian).
- Yaghoubi Farani, A. and Vahdat Mohadab, H., 2013. A Study of Barriers to Livestock Farmers' Participation in Rangeland Protection Projects, Case Study: Razan County, the First National Conference on Agriculture and Sustainable Natural Resources, (In Persian).
- requirement of fiber and meat goats. *Agriculture notes*. AGO 998.
- Mirza Ali, A.S., 2001. Recognition and evaluation of factors hindering and promoting the participation of ranchers in the rehabilitation of Aqqala rangelands. *Iranian Journal of Agricultural Sciences*, 3 (In Persian).
- Mirzaei, M. and Kolahi, M., 2020. Sustainable rurality in torbat Heydariyeh County of Iran. *Journal of Village and Development*, 23(3): 79-96 (In Persian).
- Mohammadi, A., Khajauddin, S. J. and Khatunabadi, S.A., 2007. Determining the size of rangeland exploitation units using ecological-socio-economic factors in the northern watershed of Koohrang River. *Journal of Agricultural Science and Technology and Natural Resources*, 40(b):436-436 (In Persian).
- Mohammadi, S., 2013. Master Thesis with the subject: Evaluation of users' views on the implementation of rangeland management projects in the city of Mashhad, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources (In Persian).
- Mohseni Haftcheshmeh S. and Arzani, H., 2020. Traditional light weight livestock milk management (Case of: Haft Cheshme, Azarshahr, Iran). *Rangeland*, 14(4):595-608 (In Persian).
- Moradi, A. and Kolahi, M., 2020. Sustainable ruralism in the Musayabad watershed of Torbat-e Jam city. *Journal of Environmental Sciences*, 18(4):202-183 (In Persian).
- Njoh Ambe, J., 2011. Municipal councils, international NGOs and citizen participation in public infrastructure development in rural settlements in Cameroon. *Journal of Habitat International*, 35(1):101-110.
- Paluj, M. and Naghi Porfar, M., 2006. The Role of Jihadi Culture and Management in Strengthening and Developing Social Capital and Public Participation, Proceedings of the Jihadi Culture and Management Conference, Ministry of Jihad Agriculture, Deputy of Management Development and Human Resources. (In Persian)
- Payeste, M., Kolahi, M. and Omranian khorasani, H., 2020. Criteria and Indicators; Requirement for Cognition, Applying and Evaluating Good Governance in Natural Resources. *Journal of Water and Sustainable Development*, 7(1): 13-22 (In Persian).

Evaluation of the views of key stakeholders on the implementation of rangeland management plans: A case study of Torbat-e-Jam city

A. R. Moradi¹, K. Naseri² and M. Kolahi^{3*}

1- M.Sc, Faculty of Natural Resources and Environment, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

2- Associate Professor and Faculty Member, Faculty of Natural Resources and Environment, Water and Environment Research Institute, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

3* - Corresponding Author, Assistant Professor and Faculty Member, Faculty of Natural Resources and Environment, Water and Environment Research Institute, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, Email: MahdiKolahi@um.ac.ir

Received: 07/30/2021

Accepted: 04/26/2022

Abstract

Awareness of knowledge and attitude of rangeland owners towards the problems and management of this ecosystem is essential for decision making and planning. The purpose of this study is to evaluate the views of rangers and natural resources experts on the impact of the implementation of rangeland projects as well as their participation and cooperation in the success of these projects. The study area was the city of Torbat-e Jam. Examining the rangeland management plans of Torbat-e-Jam city from 1993 to 2014, it was found that five plans in Bashirabad, Cheshmeh Gol, Goyi, Timanak Sofla, and Jahanabad areas have been implemented. The statistical population of the study includes 464 farmers who are pastoralists with grazing licenses. Using Cochran's formula, 186 samples were systematically randomly selected and questioned. Then, from the statistical analysis of the data and by examining all the measured variables and components, it was found that there is a significant linear relationship between the views of regional stakeholders and economic, educational, social participation, and institutional cooperation. The results showed that the most important components affecting the view of stakeholders to participate in rangeland projects are the study of economic and social needs before the approval of projects and approval of projects following the needs of villagers, including income and housing, and selection of executors from among stakeholders. It is suggested that to improve the results of watershed management projects in the study area, continuous coordination between the extension departments of the cities to hold orientation, training, and cooperation-oriented classes in the field of proper rangeland management should be on the agenda.

Keywords: Local participatory conservation, rural participation, Stakeholder participation, rangeland management.